

Manuela Saramandu

NOTE LEXICALE

1. Gruparea omogenă semantic a cuvintelor *conștient*, *inconștient*, *conștiință*, *inconștiență*, *cunoștință* are două componente: mentală și psihică, alta medicală, referitoare la starea de sănătate. Componenta psihică exprimă receptarea înțelegerii la o situație personală sau din realitatea înconjurătoare, iar cea medicală se referă la o situație fiziologică.

Ambele componente se regăsesc în folosirea cuvintelor *conștient*, *inconștient*, *inconștiență*. *Conștiență*, folosit în limbajul medical, nu este atestat în dicționare cu sensul fiziologic, deoarece este înlocuit în uzul general cu *conștiință*: *stare de conștiință*. Se impune recomandarea sintagmei *stare de conștiență*, cu atât mai mult cu cât antonimul său, folosit general, este *stare de inconștiență*.

De asemenea, substantivul *cunoștință* este atestat numai cu sensurile „cunoaștere, informare” sau „persoană cunoscută”, deși are și un sens medical, rezultat din expresiile *a-și pierde cunoștința* „a leșina”, *a-și veni în cunoștință* „a se trezi din leșin”. Desigur că și în aceste cazuri ar fi mai adecvate formele *a-și pierde conștiența*, *a-și veni în conștiență*.

2. Familia lexicală a lui *a migra* include: *migrare* „acțiunea de a migra”, *migrație* (inv. *migrațiune*) „deplasare în masă a unor triburi sau a unor populații de pe un teritoriu pe altul, determinată de factori economici, sociali, politici sau naturali” (DEX), *a emigra* „a se expatria”, *a imigra* a se stabili în țară străină”, *emigrant*, *imigrant*. Recent s-a generalizat forma *migrant*, pl. *migranți*, inutilă, deoarece *emigrant* redă sensul general „persoană care pleacă dintr-un teritoriu”. Numai într-un context mai detaliat *emigrant* se opune lui *imigrant*, pentru a preciza direcția deplasării.

3. Anumite evoluții semantice impun modificări normative.

Sensul „închiriere” sau „chirie pentru folosirea temporară a unor lucruri” a lui *locație* aproape a dispărut, fiind înlocuit cu polisemantism creat în jurul lui *loc*: „sediul”, „domiciliu”, „localizare”. Evoluția aceasta este acceptabilă, deoarece oferă o exprimare mai concentrată în locul diferitelor perifraze care ar preciza componentele sferei locative.

A rezona, atestat cu sensul „a judeca, a gândi”, a dezvoltat sensul „a fi de acord” (= a intra în rezonanță), care se cuvine să fie consemnat lexicografic.

Oportunitate, legat semantic de *oportun* „indicat, favorabil”, și-a modificat sensul: de la „situație pozitivă, favorabilă” s-a ajuns la sensul general de „situație”, înlocuind astfel substantivul *ocazie*. Această modificare, acceptată în DOOM, s-a impus prin cale semantică după engl. *opportunity*.

O modificare semantică inacceptabilă o prezintă substantivul *șansă*, care a trecut de la sensul pozitiv „noroc” la un sens general, deseori negativ: *Are șansa să-și piardă serviciul*.

Adverbul *undeva* cu sens locativ a dezvoltat în limba vorbită un sens de modalitate aproximativă: *Cântărește undeva la 50 de kilograme*. Recent, este folosit frecvent cu sensul de aproximație temporală: *Ne întâlnim undeva peste zece zile*. Sensul de aproximație modală este neliterar, dar sensul de aproximație temporală este și mai supărător din cauza combinației aproape antonimice dintre temporal și locativ, suplimentată cu modalitatea aproximativă.

4. O modificare surprinzătoare prezintă verbul *a risca*, folosit tot mai frecvent cu formă reflexivă: *a se risca*. Comparând diverse contexte în care apare acest verb, putem reconstitui modificarea suferită. Exemple frecvente precum *ne riscăm viața*, *vă riscați averea* conțin dativul posesiv al pronumelui reflexiv. Formele de dativ *ne*, *vă* ale pronumelui reflexiv sunt omonime cu cele de acuzativ. Pornind de la sinonimia *a risca = a se expune*, se ajunge la exprimări ca: *ne riscăm pe noi*, *vă riscați pe voi*, în care pronumele reflexiv are rol de obiect direct. Ulterior, obiectul direct din structura de anticipare se reduce la o structură simplă (*ne riscăm*, *vă riscați*), pierzându-se valoarea de obiect direct. Urmează extinderea exprimării și la alte persoane, unde nu mai există omonimia formelor de dativ și acuzativ (*ne*, *vă*): *mă risc*, *te riști* etc., rezultând astfel forma reflexivă a verbului.

În sfera impersonalului există tendința de a extinde categoria verbelor personale folosite ca impersonale prin forma reflexivă: *se merge*, *se muncește*, *se trăiește*, *se mănâncă* etc. Se includ în această tendință și verbele *a exista*, *a merita*, care însă au un sens impersonal ce nu permite marca impersonală *se*. Rezultă formele inacceptabile (*nu*) *se merită*, *nu se există*. Aceste verbe se folosesc numai la prezentul indicativ, *a exista* are numai forma negativă.

5. Prefixoidul *super*, de origine latino-romanică, este utilizat excesiv, ca efect al „modei englezismelor” la care este supusă limba română în această perioadă. Având un sens superlativ, acest prefix neologic este adecvat pe lângă adjective livrești, precum *calificat*, *extensibil*, dar este supărătoare asocierea cu adjective din limba comună (*tare*, *gustos*, *bun*). Rezultă o exprimare automatizată, lipsită de expresivitate, care determină îndepărtarea de locuțiunile adverbiale superlative (de tipul: *extrem de*, *extraordinar de*, *deosebit de*, *grozav de*, *strașnic de*, *teribil de*, *nemaipomenit de* etc.), nuanțate stilistic în funcție de context.

Deși prefix adjectival, *super* este extins abuziv la substantive (*superspectacol*, *supercomandă*), chiar la verbe (*se superdistrează*). Singura formă acceptabilă este *supermagazin*, ca rezultat al unui calc după engl. *supermarket*.

Super este frecvent transformat în adjectiv invariabil (*rochie super*, *petreceri super*) sau în adverb (*A cântat super*), structuri admise de limba română (vezi și *mălai extra*), dar care conduc la uniformizarea și sărăcirea exprimării.

Construcțiile *super OK*, *super mișto*, cu valoare adjectivală sau adverbială, combină pleonastic două sensuri superlative, iar *super mișto* alături un element neologic unuia argotic.

6. Câteva expresii, foarte frecvente în exprimările publice, au devenit clișee supărătoare.

Cu subiect și predicat este repetat uneori succesiv în același discurs, cu un sens care gravitează între „amănunțit, complet” și „exact, clar”. Folosirea excesivă a acestei expresii atrage pierderea nuanțelor expresive ale numeroaselor adverbe care ar fi adecvate pentru diferitele contexte.

A face vorbire, folosit din dorința unei exprimări plastice, tinde să înlocuiască neologismul *a discuta*. Expresia are o structură asemănătoare unor calcuri din prima jumătate a secolului al XIX-lea, de la începutul procesului de modernizare a limbii literare.

A-și face treaba s-a impus în aspectul oral al limbajului juridic, tot din dorința de expresivitate, ca echivalent pentru *a-și îndeplini îndatoririle*, *a-și exercita atribuțiile*. Dar această expresie se regăsește în vorbirea populară cu un sens legat de micțiune. S-a ajuns la situația rizibilă când o persoană publică s-a exprimat astfel: „Am muncit mult ca să promovez în politică și *mi-am făcut treaba* pe fiecare treaptă”.

O structură nouă, cu sens superlativ, este cea de tipul *băiat de băiat*, *marfă de marfă*. Un context mai larg explică dezvoltarea sensului superlativ: *sticlă de sticlă*, *nu de plastic*, *cafea de cafea*, *nu de orz* etc., adică *sticlă*, *cafea „adevărată”*, „bună”, deci „grozavă”.

Expresia *a sta cu chirie* este în mod constant înlocuită cu *a sta în chirie*, desigur prin analogie cu *a sta în gazdă*. Prepoziția *în* are un sens intrinsec de interioritate: *a sta în calea...*, *a sta în drumul...*, *a primi în gazdă* (*gazdă* are și sensul „locuința unui chiriaș”). *Cu chirie* exprimă modalitatea, pe lângă verbul *a sta*, în timp ce *în chirie* este total aberant, deoarece nu se poate încadra nici în sfera modalității, nici în sfera locativă.

În anunțuri oficiale, exprimările clasice *N-au promovat bacalaureatul*, *Au căzut la bacalaureat* sunt înlocuite nepotrivit cu o structură colocvială: *Au picat bacul*. Concepută ca o exprimare plastică, ea își pierde valoarea expresivă și se impune în varianta stilistică administrativă, deși este nu numai inadecvată stilistic, ci și incorectă: conține verbul vechi și popular *a pica* intransitiv, folosit tranzitiv, iar abrevierea *bac* este colocvială, precum *profu*, *grădi* (= grădinița), *mate* (= matematica).

NOTES LEXICALES

(Résumé)

On présente dans cette contribution quelques observations concernant l'utilisation correcte des mots et d'expressions dans la langue actuelle.

Cuvinte-cheie: limbă literară, lexic, locuțiuni, gramatică.

Mots-clé: langue littéraire, lexique, locutions, grammaire.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române, București, Calea 13 Septembrie nr. 13*